

Kakasy Judit

Rendkívüli barátunk, De Gérando Ágost évnapijai (1819–1849)

170 éve annak, hogy a Le National 1849. augusztus 23-i számában Kölcsey *Himnusa* először megjelent francia fordításban, prózában. Szerzője a lényében magyarrá lett De Gérando Ágost. E megható vállalkozás önmagában is sokat elárul a korának mindennapjait intenzíven megélő, franciának született, Párizsban és Pesten, illetve Hosszúfalván felváltva tartózkodó, felkészültségben, rátermettségekben rendkívüli, harmincéves nemesifjúról. 1845-ben, Észak-Magyarországon, egy tisztújítási ünnepségen hallotta meg az akkorra már megzenésített költeményt, s nyomban elhatározta, hogy átteszi a szövegét franciára. A *Himnusz* egy éven belül Európa-szerte ismert lett.¹ A francia változatot széles körben csak 1849-ben publikálta fordítója, addig egyébként lefordította Vörösmarty *Szózatának* néhány versszakát is. A francia közvéleményt megrendítették a magyar szabadságharc kényszerű végét előrejelző hadijelentések 1849 július-augusztusában. Augusztus 23-án együttérzéssel olvashatták a nem erőtlén, de a magyar szabadsággal Európában nem túl széles körben rokonszenvező egyik sajtótermékben, a mérsékeltén republikánus Le National lapjain, Auguste De Gérando *Steppes de Hongrie* címmel folytatásban megjelenő, korábbi

magyarországi élményeit részletező útibeszámolójának újabb részét s Kölcsey *Himnusának* szövegét.

« Dieu bénis le Hongrois; donne lui la joie et l'abondance. Étends vers lui un bras protecteur quand il combat l'ennemi. Après tant de coups du sort cruels, donne d'heureuses années à ce peuple, qui a expié déjà et le passé et l'avenir.

Tu as conduit nos ancêtres sur les cimes sacrées des Carpathes. Par toi, les fils de Bendéguz ont conquis une belle patrie. Et partout où grondent les flots du Danube et de la Theiss, les descendants d'Arpad le Héros ont prospéré.

Pour nous tu as fait ondoyer l'épî mûr sur les plaines de la Gumanie, tu as fait dégoutter le nectar des ceps de Tokai. Souvent tu as planté nos étendards sur les remparts turcs, et l'armée de Mathias a fait gémir Vienne la fière.

Mais nos crimes allumèrent la colère dans ton sein, et, de ton nuage tonnant, tu lanças la foudre. Tu fis voler sur nous la flèche du Mongol pillard, tu nous accablas du joug turc.

Combien de fois des lèvres de l'Osmannli sauvage a retenti le chant de la victoire sur les collines d'ossements de nos armées vaincues! Combien de

¹ Sipos Lajos, *Les traducteurs français des chants nationaux hongrois d'Auguste de Gérando à Alexandre Dumas*. Paris, 1937, 237.

fois, ô ma belle patrie! tes propres fils ont-ils frappé ton sein! Combien de fois as-tu vu creuser par tes enfants la tombe de tes enfants!

Le fugitif en vain se cache: le sabre l'atteint jusque dans sa retraite. Il regarde autour de lui, et, dans sa patrie, il ne trouve pas de patrie. Il gravit les montagnes, il s'enfonce dans les vallées, et avec lui la douleur et le désespoir. A ses pieds est un déluge de sang, sur sa tête une mer de feu.

Il y avait là une ville, maintenant c'est un amas de pierres. Là, ont voltigé la joie et la gaieté; maintenant, on y entend les plaintes, le râle de l'agonie. Ah! la liberté ne sort pas du sang des morts. La larme de la dure servitude tombe des yeux de nos orphelins.

Dieu! aie pitié du Hongrois que frappe la tempête. Étends tes bras vers la mer de ses douleurs. Après tant de coups du sort cruel, donne d'heureuses années à ce peuple, qui a expié déjà et le passé et l'avenir. »²

Sorsszerűnek is mondható akár, hogy éppen a jelen történéseire oly közvetlenül reagálni tudó periodikum, egy napilap számai, amelyben az első,

hihetetlenül pontos fordítás megjelent, úgy elkallódtak, hogy a következő, voltaképpen második francia verzió (Desbordes-Valmores, Hyppolite és Ujfalvy Károly Jenő tollából) az 1851-ben megjelent német fordítást vette alapjául.³

„A nekünk kárt tevő, s minket sértő dolgok főbbike az, hogy a külföld el van árasztva felőlünk hamis hírekkel, s ferde nézetekkel, és a gúnyok s helytelen vádaknak s magunk mentiségének a sajtó általi útja e honban előttünk el van zárva, s külföldön is nekünk nem kevésbé megnehezítve. Mérhetetlen s becsülhetetlen haszon leend azért, ha oly nemes kebel, tisztá fő s jó tollból, mint az öné fog a külföld honunk s ügyünk felől igaz adatokat s felvilágosítást kaphatni.”⁴ A tömör jellemzés nyilvánvalóan utal arra, hogy az 1848–49-es szabadságharcot megelőző időkből már mennyire elenséges nézetek láttak napvilágot az európai sajtóban a magyar politika célkitűzéseivel kapcsolatban.⁵

Mégis, milyen mozgatórugói voltak ennek a francia fiatalembernek, hogy ennyire mélyrehatóan megismerje a magyarok múltját, jelenét? Miért adta

² Sipos, i. m., 239–240.

³ Sipos, i. m., 240–241.

⁴ Ifj. Báró Wesselényi Miklós levélfogalmazványa *De Gérando Ágosthoz*, MOL Mikrofilmtára, in: *A francia–magyar kapcsolatok történetének fényes láncszeme: De Gérando Ágost, 1819–1849*, bev., vál., szerk. Hornyák Mária, Martonvásár, 1999, 18.

⁵ Szinnyei József tényeket, adatokat tárgyilagosan fölvonultató munkájában, a *Magyar írók élete és munkáiban* De Gérando Ágostot így mutatja be: „A magyar hazát lelkesedéssel megszerette; Magyarországra jövén, közelebb akarta hozni a két népet. Ezért utazott hazánkban és közölte tanulmányai eredményét Franciaországban; sok ismeretterjesztő s politikai cikket irt főképp a *Nationalba*.” – Egyik mai elemzője, kifejti: „Már reformkori publikációival is igyekezett a nyugat-európai közvélemény figyelmét a Kárpát-medence problémáira jobban ráirányítani. Történetírásunk alaposan feldolgozta a romantikus francia liberális forradalmár 1848–1849-es magyarbarát munkásságának történetét, rámutatott az elsősorban Párizsra koncentrálló, és a német térségre is kiterjedő újságírói tevékenységére.” Ld. Erdődy Gábor, *Auguste de Gerando hírlapi cikkei a magyarokról a belga sajtóban, 1849 júliusában. Határon innen, határon túl. Tanulmányok Tilcsik György 60. születésnapjára*, Szombathely, 2012, 93–96.

ténylegesen is életét a magyar szabadságért, törekeny egészségével mit sem törődve? Nem kétséges, hogy a reformkort Európa-szerte jellemző honszeretet, ez esetben két hon iránt is, a francia férjnek magyar felesége iránti elkötelezettségéből vett alapvetően erőt. Életrajzának ismerői egyetemesek abban, hogy De Gérando „fő munkatársa felesége volt. Nemcsak azzal segített neki, hogy az ő révén megnyíltak számára az erdélyi mágnások kastélyai, hanem hogy vele együtt beutazta Erdélyt, sőt elkísérte férjét gyakran fárasztó kirándulásában is.”⁶

Spanyol eredetű, elszegényedett francia nemes apa, Antoine III de Gérando báró, építész és királyi titkár, valamint olasz grófnő, Marie-Rose Barberi di Breccioldi házasságából született Auguste De Gérando, Lyonban, kétszáz éve, 1819. április 4-én. Korán, nyolcévesen elveszítette édesapját. Versailles-ban, a Collège Royalban kezdte meg tanulmányait, a történelem érdekelte igazán. Az érettségét követően nagybátyja, Joseph-Marie de Gérando tanácsára jogi tanulmányokat folytatott az École des Chartesban. A kellemes külsejű, de gyenge fizikumú ifjú nagybátyja párizsi szalonjában ismerkedett meg gróf széki

Teleki Emma grófnővel, Brunsvik Teréz unokahúgával. Auguste és Emma mondhatni azonnal eldöntötte, hogy összeházasodik, és valóban, a család ellenvetéseit figyelmen kívül hagyva, esküvőjüket 1840. május 14-én meg is tartották. Két gyermekük született, időrendben Antonina (1844–1914), és Attila (1846–1897), akiről és akiknek a tragikusan korán megözvegyült édesanya számos szépirodalmi művet, mesét, regényt írt. Rendkívül mozgalmas nyolc évet tölthettek együtt. Mint mérsékelt liberális, Párizsban Alphonse de Lamartine-t támogatta az 1848-as februári forradalomban és a köztársaság kikiáltásában. A pesti, márciusi események arra ösztökélték, hogy Párizsban is jelen legyen, és diplomáciai befolyást szerezzen a születőben lévő, új magyar kormánynak. 1849 nyarán Ágost a magyar zászlót sikeresen megmentette a győri csatában az ellenség elől, de a világosi fegyverletételt követően Lipcsébe, majd Drezdába kellett menekülnie, ahol teljesen kimerülve, 1849. december 8-án meghalt.

A neki adatott harminc évet bőszéggel fölhasználta újonnan szerzett személyes tapasztalatait, benyomásait, nézeteit megírására, publikálására.⁷

⁶ Birkás Endre, *Francia utazók Magyarországon*, 1937, később Bajomi Lázár Endre, *Teleki Emma életéről és műveiről*, 1976, 139.

⁷ A legismertebbek önálló kötetben: – *Néhány észrevétel Báró Wesselényinek ezen munkájára: „Szózat a’ magyar és szláv nemzetiség’ ügyében”, és a’ magyar és szlávokhoz intézett tanács egy idegen baráttól.* (Lipcse, 1843); – *Essai historique sur l’origine des Hongrois.* (Paris, 1844); – *La Transylvanie et ses habitants 1–2.* (Paris, 1845); Németül: *Siebenbürgen und seine Bewohner.* (Leipzig, 1845); – *L’Esprit public en Hongrie depuis la Révolution Française.* (Paris, 1848), Magyar fordításban: *Politikai korszellem Magyarhonban a francia forradalom óta.* 1. rész: *A’ szabadságeszmék története 1790-től 1847-ig.* (Pest, 1848.), Német fordításban: *Ueber den öffentlichen Geist in Ungarn seit dem Jahre 1790.* (Leipzig, 1848). Széchenyi István könyvtárában mindkét kiadás megvolt (ld. OSzK Katalógusa); – *Question austro-hongroise et intervention russe.* (Paris, 1849.); – valamint számos publicisztikája, így a *Les Steppes de Hongrie* sorozat is, in: *Le National*, 1849. jún. 17. – aug. 26., németül: *Die Pustten in Ungarn. Reiseerinnerungen. Nouvelles Zeitung* (Leipzig), 1849. okt. 13. – dec. 8.

A *La Transylvanie et ses habitants* két kötete és az *Essai historique sur l'origine des Hongrois* című munkái alapján ajánlotta MTA-tagságra 1846 decemberében Báró Eötvös József, Bajza József, Péczely József, Luczenbacher és Horváth Mihály.⁸

A *Transylvanie* megírásához adódott a téma, felesége szülőhelyének, a Nagybányához közeli Hosszúfalvának fölkeresése házasságkötésüket követően; onnan több utat, két körutat is megtett, összesen mintegy egy év alatt. Felesége a háttérből „szervezte” a szállást kastélyokban, nemesi kúriákon, de első útjára maga is elkísérte. Feltehetőleg a nehezen leküzdhető távolság miatt, de viszonylag kevés nyugat-európai utazó kereszte föl addig, a XIX. század folyamán, a keleti végeket. Mai világunkban is a Párizs–Nagybánya távolságot hozzávetőlegesen 20 óra alatt teszi meg egy személygépkocsi, de akkoriban leginkább postakocsin, csézán vagy lóháton közlekedtek... Szükség volt tehát arra a csillapíthatatlan kíváncsiságra, amellyel az ifjú férj közelebbről meg akarta ismerni a Teleki család ősi fészket és lakóit, közelebbről Erdélyt. Különös időutazás lehetett már önmagában is a saját korát meg- és átélő, liberális forradalmi nézeteket

valló, vagyontalan franciának a régi világ jellegzetes képviselőjét, az antik férfieszményt megvalósító, jobbágyaival paternalistán bánó, idősödő Teleki Imre gróffal, egyszersmind mágnással való találkozás. Egyúttal lefegyverző tény lehetett a világnak ezen a táján nyugat-európai iskolázottságú, műveltségű, nemritkán liberális nézeteiket hangoztató nemesemberek között mozogni. Ekkoriban tanult meg jól magyarul és románul is. Lelkesen részt vett az erdélyi országgyűlésen Kolozsváron, ahol éppen az erdélyi jobbágság felszabadításának jogi lehetőségéről vitatkoztak a nemesek – erről rögtön tájékoztatta Michelet-t, francia történészprofesszor barátját is. Közvetlen segítségei közül kiemelhető Miksa sógora is, aki az idős gróffal együtt sorra adta Ágost kezébe az erdélyi vonatkozású forrásirodalmat a család könyvtárából.⁹ A nyolcszáz oldalas monográfia harminckét fejezetből áll, nagy része csak mostanában jelent meg magyarul. Igazi sikerét jelzi, hogy első kötetét néhány éven belül kétszer is kiadták Párizsban.¹⁰ De Gérando Hunyadi János iránti rajongása még a Collège de France-beli tanulmányai során alakult ki, amelyet, Erdélyt járva, Lászlóra, és Mátyásra is kiterjesztett.¹¹ Általában a szabadság-

⁸ Vizsota Gyula, *Tagajánlások az Akadémiában*, Akadémiai Értesítő, 17 (1906) 11, 638–639. in: *A francia–magyar kapcsolatok történetének fényes láncszeme: De Gérando Ágost, 1819–1849*, i. m., 20.

⁹ A forrásokról részletesen ír Gajda Péter: *Auguste De Gérando La Transylvanie et ses habitants című művének latin és francia nyelvű forrásai*, in: *Nyom-követés 2. Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete; Doktoranduszok Országos Szövetsége, Irodalomtudományi Osztály, Budapest, Újvidék, 2017, 23–36.*

¹⁰ *La Transylvanie et ses habitants, 1-2, Seconde éd. revue et augm.* Paris: Comptoir des Imprimeurs Unis – Impr. de Guiraudet et Jouaust, 1850. – Kossuthnak ez a kiadás volt meg. Gajda Péter legfrissebb fordítása mindkét kiadást figyelembe veszi (Kolozsvár, Kriterion, 2018, 485 p.).

¹¹ Rubin Péter, *Francia barátunk, Auguste de Gérando (1819–1849)*, Akadémiai Kiadó, 1982. idézi „Hunyadi, aki egész életében harcolt a törökök ellen, aki a viszontagságok

harcosokért, Rákócziért, Thökölyért lelkesedett.

Úti élményei közepette az ifjú Wesselényi báróval is vitába szállt egy másik írásában, és cáfolta, hogy a szabadelvű franciák valaha is szövetségre lépnek majd az önkényuralmi berendezkedést kedvelő oroszokkal, a németekkel szemben. Egyikőjüknek sem lett igaza egyhamar...¹²

Michelet¹³ nagy hatással volt Auguste-re, és később Emmára is,

együtt hallgatták előadásait a Collège de France-ban, s ezen kívül is tartották vele a kapcsolatot, majd életre szóló barátság alakult ki közöttük. Módszerét, a lehetséges források föl-kutatását, közlését helyesnek tartották és alkalmazták.¹⁴ Ugyancsak a Collège-ben tanított Edgar Quinet,¹⁵ másik tanítómesterük, akinek az elő-adásain ugyancsak százával jelentek meg a liberális értelmiségiek, ahogy a lengyel költő, Mickiewicz¹⁶ óráin is.

és igazságtalanságok közepette is mindig nagy maradt, és akinek sírját nem kímélték meg, a magyar nép képviselője a történelemben, azé a hősiés népé, amely a kereszténységet védve ma már elfelejtett, félelmetes háborúkat viselt.” p. 61.

¹² Ld. 7. sz. lábjegyzet: *Néhány észrevétel Báró Wesselényinek ezen munkájára...* (Rubin, i. m., 28–32.)

¹³ Michelet, Jules (1798–1874), francia történétíró, bölcész, 1838-tól a Collège de France történelemtanára, beválasztották az Akadémiába is. Demokratikus köztársasági nézeteit rendkívüli párosszal fogalmazta meg. 1850-ben elveszítette tanszékét. Bretagne-ba vonult vissza, ahol sajtó alá rendezte két nagy művét, az *Histoire de France*-t (Paris, 1853) és az *Histoire de la Révolution française*-t (Paris, 1879). Utóbbit De Gérando Antonina fordította le magyar nyelvre (Kolozsvár, 1884–1886).

¹⁴ Rubin, i. m., 39.

¹⁵ Quinet, Edgar (1803–1875) antiklerikális filozófus, történész, politikus, költő. Verseit a „haza nagyságának újraélesztése” ihlette. Az 1851-es államcsínyt követően, Victor Hugóval, és más republikánus meggyőződésű sorstársával Brüsszelbe menekült. Moha amnesztiát kapott III. Napóleontól 1859-ben, csak 1870-ben tért vissza Franciaországba, a Collège-ben ekkor katedróját is visszakapta. Közben Svájcban tanított, immár demitizálva a forradalommal kapcsolatos nézeteit. A bordeaux-i nemzetgyűlésben interpellált Thiers-vel szemben, az általa „köztársaságpártiak nélküli köztársaságként” jellemzett politikai viszonyok közepette. Néze-teivel fokozatosan elszigetelődött, a III. Köztársaságot már nem érte meg.

¹⁶ Mickiewicz, Adam (1798–1855) a XIX. század egyik legnagyobb romantikus költője. Leg-ismertebb műve: *Pan Tadeusz vagy az utolsó birtokfoglalás Litvániában. Nemesi történet 1811–12-ből tizenkét verses könyvben* – a lengyelek hivatalos nemzeti eposza, amelyet Párizsban írt 1832–34-ben, és 1834 júniusában jelent meg először. Litvánia területén élő lengyel nemesi családban született. A litván és lengyel értelmiségiek egyaránt a nemzeti szabadságról ábrándoztak. Az orosz fennhatóság azonban kötelezte az oroszországi tartózkodásra. Ekkor került kapcsolatba Puskinnal és a dekabrista mozgalommal. Egy reménytelen szerelmet követően, végre nagy nehezen engedélyt kapott az ország elhagyására. 1840-től a Collège de France-ban a szláv irodalmak tanára volt. 1848-ban lengyel légiót próbált szervezni Rómában, de hamarosan visszatért, és a Tribune des peuples lapot szerkesztette, amelyet kisvártatva betiltottak. 1852-ben a Bibliothèque de l’Arsenalban lett könyvtáros, de a krími háború kitörésekor azonnal Törökországba ment, hogy lengyel légiót szervezzen. Konstantinápolyban halt meg kolerában. 1890-ben a Wawel székesegyházában, a Nemzeti Bárdok Kriptájában helyezték el végső nyugalomra.

Mindnyájukat a nemzetállamok szabadságának forradalmi megvalósíthatósága töltötte be romantikus hevülettel, és valóban, az 1848-as februári forradalomban elkötelezték magukat a II. Köztársaság mellett közéleti, politikai, diplomáciai téren. Gérandóék párizsi baráti köréhez tartozott még Michelet veje, Alfred Dumesnil¹⁷ művészettörténész, Léon Faucher¹⁸ közgazdász és François Génin¹⁹ filológus, a Le National publicistája.

A *Sur l'origine des Hongrois* (1844) 167 oldalas mű, lenyűgöző forrásismeretről tanúskodik nyelvészeti, és őstörténeti kérdések tekintetében. Előszavában megemlíti, hogy a finn nyelvrokonság képviselői, így például Schlözer, Gyarmathy, komoly elismerésben részesültek a cári udvar részéről, s ezért akár tetszik, akár nem, a látszólag spekulatív tudományos vizsgálódásnak politikai jelentősége is van. Ezért-e, vagy mert a franciák körében Attila, hun uralkodó mindig is mitikus jelentőségűnek számított, mégiscsak fölülkerekedik érvrendszerében a nyelveredeti szemponton a néperedeti preferencia. A finnugor rokonságot tehát elveti, s az ázsiai, hun-török néperedet mellett áll ki. Részletesen ismerteti Kőrösi Csoma és Besse János Károly eredetkutatásait. Igazolva látja analógiásan a tibeti és a magyar nyelv rokonságát. Megállapítja, hogy az V–VI. században a har-

cias hunokkal, avarokkal megjelenő, vérbó emberek lehettek a magyarok, sok vonásban hasonlóak egyéb keleti népekhez, azok kultúrájához, de például nem voltak bálványimádók. Mindannyiszor a mongolok elől menekültek, s vegyültek az ottománokkal. Úgy véli, a hun eredetet erősítő kutatásokat kellene folytatni a továbbiakban a nyelvtudományban is. „Ha szerzőnk e kérdés körül tévedésben van, mit sem állítani, sem tagadni nem merek, úgy tekintetbe kell vennünk azt, hogy a kis munka ezelőtt mintegy tizenhét esztendővel íratott, mely idő óta az összehasonlító nyelvészet, a tudományoknak ezen legifjabbika, ropant haladást tett kivált hazánkban, hogy szerzőnk akkoron vizsgálataiban és okoskodásaiban csak Gyarmathy és Sajnovics elavult és hiányos munkáit vehette alapúl, s hogy nyelvészeinknek e kérdés körül tett újabb nyomozásairól s azok eredményeiről tudomása nem lehetett. Dolgozatának ezen részét tehát csak a nyelvtudománynak akkori álláspontjáról lehet méltányosan megítélnünk, s e szempontból tekintve az ellenvéleményűek sem tagadhatják meg a szerzőtől e kérdésnek élesesű és lelkiismeretes tárgyalását, valamint azt is mindenki elismerni kénytelen, hogy e munkájának természeténél fogva szárazabb tárgyát, kellemes, világos, elegáns, néhol elmés előadás által érdekessé

¹⁷ Dumesnil, Alfred (1821–1894) jogi, művészettörténeti, irodalmi tanulmányokat folytat, író, később kertész. Edgar Quinet-t helyettesíti Collège de France-beli tanszékén (1848–1852). Michelet könyveinek lektora, később Lamartine titkára (1852–1862). Idős korában polgármester lett Vascoeuilben.

¹⁸ Faucher, Léon (1803–1854) közgazdász, liberális politikus több miniszteri feladatot látott el egymást követően a II. Köztársaság idején, sőt miniszterelnök is volt rövid ideig.

¹⁹ Génin, François (1803–1856), Littre támogatásával antiklerikális vitát folytatott a *National* hasábjain, melynek szerkesztője is volt. 1846-tól a Strasbourgi Egyetemen tanított filológiát. A II. Köztársaság idején, 1848–1852 között az oktatási minisztérium magasrangú tisztviselőjeként dolgozott.

és vonzóvá tudta tenni – vélekedett az írásműről, százhetven évvel ezelőtt a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagja, Lukács Móric.²⁰ Nyitott kérdés, vajon ma mennyivel letisztultabb a képünk nyelveredetünk terén.

Kétségbevonhatatlan tény, hogy az egész XIX. századot tekintve, De Gérando Ágost volt az egyetlen olyan ismert francia írástudó, aki a nem könnyű magyar nyelvet megtanulta. A legnagyobb odaadással igyekezett mindent megtudni választott hazájáról, s a személyes tapasztalatokkal kibővített ismeretanyagot azonnal továbbadta a kortárs Európának. Működése nyomán, vagy fél évszázadon át, sokan fordultak referenciáért magyar-kérdésben írásaihoz. Ugyanakkor minden területen, így szeretett magyarjai között is, hangot adott a

francia szabadságszeretetnek. Sajnálatos, hogy a ma megjelenő, nagy referenzs művekben nem találjuk meg az ő rendkívüli teljesítményéhez méltó említést.

A magyar–francia barátságot a De Gérando és a Teleki családok természetesen mind a mai napig elevenen éltetik. A sok példa közül álljon itt egy: az Amitiés Touraine-Hongrie, kulturális, tudományos, sport-, gazdasági kapcsolatokat építő egyesület léte, melynek elnöke De Gérando Ágost dédunokája, Charpentier de Gérando Judith asszony, akivel személyesen megismerkedhettem, amikor egy magyarországi körútjuk során, 1993-ban kérésemre, akkori munkahelyemre, az Idegennyelvű Könyvtárba is elhozták az Antoine de Saint-Exupéry vándorkiállítását.

²⁰ Lukács Móric, *De Gérando Ágost emlékezete*, in: *Akadémiai Értesítő*, 1860. május 27., 343–360.

